

4 Menneskerettigheter, rettigheter i krig og konflikt

I retningslinjenes § 4 heter det at: «Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for selskaper der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for:

- a. grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene.
- b. alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner».

I 2022 har Etikkrådet arbeidet med et bredt spekter av menneskerettighetssaker. Noen saker gjelder problemstillinger som Etikkrådet har arbeidet med i mange år, og som alltid vil være en viktig del av rådets arbeid. Dette gjelder for eksempel grove eller systematiske brudd på arbeidstakerrettigheter, herunder arbeidsforhold som grenser til tvangsarbeid. Rådet har også arbeidet med temaer som er nyere for rådet, for eksempel brudd på ytringsfriheten og menneskerettighetsbrudd muliggjort av overvåkning.

Etikkrådet har fortsatt å bruke mye tid og ressurser på å vurdere selskaper som samarbeider med selskaper som er eiet av eller kontrollert av det militære i Myanmar. Vurderingene gjøres etter krig- og konfliktkriteriet. Under dette kriteriet har rådet også fortsatt arbeidet med å vurdere selskaper som har virksomhet på Vestbredden.

4.1 Grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene

De fleste menneskerettighetssakene Etikkrådet har hatt til vurdering i 2022, gjelder brudd på arbeidstakerrettigheter. Mange har blitt oppmerksom på arbeidsforholdene som migrantarbeidere ofte blir utsatt for, i forbindelse med fotball-VM i Qatar i 2022. Rekrutteringsavgifter, tilbakeholdelse av identitetspapirer og begrensninger på muligheten til å skifte jobb kan sette dem i en tvangssituasjon der de må akseptere lønns- og arbeidsvilkår som er dårligere enn forespeilet og kan sette liv og helse i fare. Etikkrådet har i flere år undersøkt migrantarbeidernes arbeidsforhold, ikke bare hos selskaper med virksomhet i Qatar, men også i andre land der det er mange migrantarbeidere.

I 2021 og 2022 har Etikkrådet fokusert på gummihanskeindustrien i Malaysia som produserer 65 prosent av verdens gummihansker. De største produsentene i verden er malaysiske eller har fabrikker der, og det har i de siste årene vært rapportert om arbeidsforhold som grenser til tvangsarbeid hos flere av selskapene.

Etikkrådet anbefalte i 2022 å utelukke det malaysiske selskapet Supermax Corp Bhd blant annet fordi migrantarbeidere hadde betalt høye rekrutteringsavgifter og blitt utsatt for et omfattende system av

straff og bøter, svært lange arbeidsdager og begrenset bevegelsesfrihet. Selskapet bidro heller ikke i særlig grad med å gi informasjon til Etikkrådet i utredningsprosessen. Dette tilsa etter Etikkrådets mening at risikoen for systematiske brudd på arbeidstakerrettigheter ville vedvare. Fordi selskapet hadde varslet offentlig at det ville gjennomføre forbedringer, besluttet Norges Bank å sette selskapet til observasjon. En annen gummihanskeprodusent som rådet fikk undersøkt, hadde kompensert arbeiderne for betalte rekrutteringsavgifter, forbedret arbeidsforholdene og fått på plass prosedyrer for å unngå at arbeiderne måtte betale rekrutteringsavgifter i fremtiden. Rådet vurderte derfor risikoen for tvangsarbeid i dette selskapet som liten. Etikkrådet har så langt vurdert fem selskaper som produserer gummihansker.

Det har vært stor oppmerksomhet internasjonalt om migrantarbeidernes arbeidsvilkår i denne bransjen. Sivilsamfunnet har aksjonert, enkelte land har innført importrestriksjoner for noen av selskapene, og mediene har rapportert. Dette ser ut til å ha bidratt til forbedringer i arbeidsforholdene. Migrantarbeidere blir imidlertid også utsatt for arbeid som grenser til tvangsarbeid i andre bransjer og i andre land. Etikkrådet vil fortsette å undersøke selskaper i fondet der risikoen for slike brudd på arbeidstakerrettigheter er stor.

Etikkrådet begynte i 2019 en kartlegging av selskaper i fondet som medvirker til grove menneskerettighetsbrudd gjennom utvikling og salg av overvåkningsteknologi. Utredningen fokuserer på selskaper der informasjon som er innhentet ved bruk av deres systemer, har muliggjort svært grove normbrudd, slik som drap, tortur og vilkårlig fengsling. I 2022 ble det israelske selskapet Cognyte Software Ltd utelukket fra SPU. Flere av statene som skal være blant selskapets kunder, er anklaget for svært grove menneskerettighetsbrudd som bortføring, tortur og andre former for mishandling rettet mot sårbare grupper, inkludert seksuelle minoriteter. Rådet mente at dette måtte ha vært kjent for selskapet, og at overvåkning av politiske motstandere og minoriteter var en påregnelig risiko ut fra produktene og tjenestene selskapet tilbyr.

Etikkrådet har siden 2020 kartlagt risikoen for at selskaper i fondet medvirker til menneskerettighetsbrudd mot uighurene i Kina. Meldingen om forvaltningen av SPU 2021, Meld. St. 24 (20-21), drøfter selskaper der risikoen er stor for at de medvirker til svært grove

normbrudd, samtidig som informasjonstilgangen er begrenset. Der det er lite selskapsspesifikk informasjon og betydelig risiko for grove normbrudd, skal Etikkrådet kunne legge vekt på risikovurderinger for land og bransje. Mangel på informasjon kan bidra til å gjøre risikoen uakseptabel, særlig dersom et selskap viser manglende vilje til å svare på Etikkrådets henvendelser. Samtidig skal alle selskaper vurderes individuelt og med grundighet.¹ Ettersom det er vanskelig for Etikkrådet å gjøre egne undersøkelser av selskapers medvirkning til menneskerettighetskrengelser i Kina, må vurderingene her baseres på offentlig tilgjengelig informasjon i kombinasjon med risikovurderinger.

I august 2022 publiserte FNs Høykommissær for menneskerettigheter en rapport som slo fast at det har vært grove menneskerettighetsbrudd mot uighurene knyttet til det kinesiske myndigheter karakteriserer som «anti-ekstremismestrategi» og «fattigdomsbekjempelse.»² Rapporten bekreftet informasjon som sivilsamfunnet og vitneutsagn fra uighurene allerede hadde pekt på, om tvangsarbeid, undertrykkelse av minoriteter, vilkårlig arrest, tortur og forfølgelse. Offentlig tilgjengelig informasjon identifiserte flere selskaper som med stor sannsynlighet var involvert i slike normbrudd. I 2022 ble det kinesiske selskapet Li-Ning utelukket fra SPU på grunnlag av risikoen for at det medvirker til tvangsarbeid.

En ny sakstype for Etikkrådet i 2022 var selskapers medvirkning til brudd på ytringsfriheten. Det statskontrollerte polske energiselskapet Polski Koncern Naftowy Orlen SA ble i februar 2023 satt til observasjon på grunnlag av en tilrådning fra Etikkrådet fra 2022. Selskapet kjøpte i 2020 avisutgiveren Polska Press. Oppkjøpet ga Orlen kontroll over de fleste regionale avisene i Polen i tillegg til et stort antall lokale mediehus og nettbaserte portaler. Tilrådingen gjelder risikoen for at selskapet gjennom oppkjøpet medvirker til å begrense pressefriheten, og dermed ytringsfriheten, i Polen. Demokrati og pressefrihet er nærmere omtalt i kapittel 6.

Også i 2022 var det flest menneskerettighetssaker blant sakene Etikkrådet fanget opp gjennom porteføljeovervåkningen. Av temaer rådet har arbeidet med i 2022, men som så langt ikke har resultert i en tilrådning om utelukkelse eller observasjon, kan nevnes brudd på urfolks rettigheter i forbindelse med naturressursutvinning, seksuell trakassering på arbeidsplassen og sikkerhetsstyrkers bruk av vold i forbindelse med landkonflikter.

4.2 Alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner

Det har vært en markant økning av saker som vurderes etter dette kriteriet de siste par årene. En tilspissing av flere konflikter medvirker til dette. Omfanget av saker Etikkrådet må vurdere, blir mest påvirket når utviklingen i områder der mange selskaper i fondet opererer, går i feil retning, og når overgrepene mot sivilbefolkningen er særlig grove.

De fleste av disse sakene i 2022 gjelder selskaper som har tilknytning til militærregimet i Myanmar. Etikkrådet har i 2022 gitt råd om å utelukke tre slike selskaper. Dette kommer i tillegg til to selskaper som er vurdert etter det nye våpensalgkriteriet, der tilrådingene allerede er offentliggjort. Det er gjort nærmere rede for Etikkrådets arbeid med og vurdering av selskaper med tilknytning til militærregimet i Myanmar nedenfor.

Etikkrådet har også fortsatt utredningen av selskaper med tilknytning til Vestbredden. Her er vurderings-temaet om selskaper medvirker til den folkerettsstridige okkupasjonen.

Etikkrådet har foreløpig ikke vurdert noen selskaper for medvirkning til folkerettsbrudd i Ukraina. En årsak er at russiske selskaper skal ut av fondet så snart dette blir praktisk mulig. Det har dermed ingen hensikt for Etikkrådet å vurdere russiske selskaper.

1 Meld. St. 24 (2020–2021) Statens pensjonsfond 2021, s. 139-140, <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-24-20202021/id2843255/>

2 United Nations Office of the High Commissioner, «OHCHR Assessment of human rights concerns in the Xinjiang Uyghur autonomous Region, People's Republic of China» (31 August 2022).